

УДК 94 (477)«1918»(092)+378(477.43)

О. М. Завальнюк

ГЕТЬМАН ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ І КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ (1918 р.)

Розглядається роль гетьмана України у заснуванні Кам'янець-Подільського державного українського університету, його спроба прибути на свято відкриття другого національного вищого навчального закладу 22 жовтня 1918 р.

Ключові слова: гетьман України Павло Скоропадський, Кам'янець-Подільський державний український університет, план приїзду до Кам'янця-Подільського.

Ставлення очільників держави до національної освіти і культури є важливим тестом на предмет їх патріотизму, здатності розв'язання питань духовно-культурної сфери суспільства – невід'ємної складової процесу національно-державного будівництва. Саме з такою проблемою зіткнувся у 1918 р. гетьман України П. Скоропадський, який, з одного боку, сприймався як проросійський керівник, а з іншого, пробував нерадикальними методами сприяти культурною розвою українців, у т.ч. заснуванню їх перших вищих шкіл у ХХ ст.

Заслуга гетьмана в появі двох українських національних університетів відмічаються у кількох десятках праць, присвячених як історії України [27, 62, 9-11, 21-26, 47, 38, 42, 15, 37, 1,2, 8, 3, 34, 36, 58, 7, 28, 63, 41, 45], українській революції, державі і відродженню 1917-1920 рр. [69, 29, 44, 3, 63, 56, 33, 53], так і діяльності гетьманської влади, самому П.Скоропадському [52, 14, 5, 61, 32, 65, 66, 54, 55, 20, 16, 39, 40, 50]. Роль керівника української держави у формуванні національної університетської освіти у 1918 р. простежується, зокрема, у нашій спеціальній статті [17]. У зміненому вигляді вона увійшла до книги «Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори і будівничі (1917-1920 рр.)» [19].

Певну увагу Павло Скоропадський приділяв питанню про заснування українського державного університету у Кам'янці-Подільському, збирався прибути на його відкриття. З'ясувати ставлення гетьмана до другого національного університетського закладу в Україні і є завданням нашої невеличкої розвідки.

Здійснюючи державний переворот наприкінці квітня 1918 р., П.П. Скоропадський не мав чіткої програми будівництва суверенної Української дер-

жави, її політики, зокрема, у культурно-освітній сфері. Підтвердженням цьому можуть бути «Грамота до всього українського народу» та «Закони про тимчасовий державний устрій України» [6]. Приймаючи на початку травня представників об'єднаних українських партій, П. Скоропадський підкреслив, що буде повністю дотримуватись положень, викладених у «Грамоті», і не погоджується на «роль президента республіки». Країна «може бути врятована лише диктаторською владою, лише волею однієї людини можна повернути у нас порядок, розв'язати аграрне питання і провести... демократичні реформи...» [59].

До появи гетьманщини в Україні було зроблено певні кроки на шляху створення української вищої освіти. Так, 5 жовтня 1917 р. відкрили Київський український народний університет [57, с.153]. У квітні 1918 р. при Міністерстві освіти з представників державного університету св. Володимира, Українського народного університету та самого Відомства було створено спеціальну комісію, яка зайнялася підготовкою питання, пов'язаного з об'єднанням цих закладів [30, с.32].

Починаючи з березня 1918 р. при Київському народному університеті розпочала діяльність комісія з організації в містах України вищих шкіл як філій КНУ [12].

У березні Рада Міністрів УНР затвердила план Міністерства освіти, за яким передбачалась, між іншим, поступова українізація вищої школи, відкриття українського класичного університету у Кам'янці-Подільському, низки народних університетів у губернських містах [48, с.74].

Однією з гострих проблем, з якою довелося зіткнутися гетьману, стали вимоги радикально налаштованих кіл Києва українізувати російськомовний університет св. Володимира, що мав репутацію «гнізда реакції» [64, с.262]. «Пам'ятаю, як довелося затратити багато слів для депутації, яка налягала на українізації університету св. Володимира, – писав в еміграції П.П. Скоропадський. – Причому інтелігенції в Україні майже немає: все це півінтелігенти... Коли я казав українцям: «Зачекайте, не поспішайте, створюйте свою інтелігенцію, своїх спеціалістів у всіх галузях державного управління», вони відразу ставали на диби і казали: «Це не можливо». Негайну українізацію столичного російського університету він назвав абсурдом [57, с.52, 232]. Ситуацію, що склалася, керівник держави обговорив з міністром освіти М.П.Василенко, який виступав проти поспішних заходів. Його поміркованість і стриманість, як і приналежність до кадетської партії, викликали у свідомих українців розчарування і роздратування [15, с.105]. Гетьман був іншої думки. Він вважав, що мати такого міністра, не зважаючи на його кадетські погляди, «було знахідкою, так як за своїми національними переконаннями він був цілком підходящою людиною» [59, с.166]. П.П. Скоропадський і М.П. Василенко дійшли згоди, що настирливіх реформаторів можна заспокоїти, відкривши спеціальний державний український університет [59, с.232]. Після цього при Міністерстві освіти було створено Комісію з вищих шкіл і наукових інституцій. Російський академік В.І. Вернадський, який очолив її, працював в Україні, як він сам наголошував, задля вирішення двох важливих завдань: 1) об'єднання всіх учасників українського відродження, які вважали російську культуру своєю рідною, і

2) збереження зв'язку всіх вчених і науково-навчальних закладів з російською культурою і аналогічною російською організацією [4, с.98]. Першою справою комісії стало перетворення КНУ в державний український університет. Паралельно розглядалося питання про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету. М.П. Василенко мав з цього приводу консультації з гетьманом. Власне, він сам спочатку не мав чіткої програми щодо реформування вищої школи. Однак під впливом представників столичних вузів і націонал-патріотів міністр дійшов висновку про необхідність збереження російських університетів з елементами українознавчих дисциплін та одночасного започаткування національної університетської системи. З цим був солідарний П.П. Скоропадський. «Василенко здержував мене, – писав гетьман. – Пригадую як він у довгому й вичерпному докладі опрацював свій план діяння, щоб і в цьому Університеті (св. Володимира. – Авт.) безболісно провести українізацію. Я тоді переконався ще глибше, що одинокою ціллю його було зберегти для українського народу якнайбільше цінностей: робив він під впливом провідної думки, і я став на його боці» [59, с.26].

За реалізацію свого плану міністр «взявся завзято, майже з юнацьким запалом. В червні місяці (насправді 5 серпня 1918 р. – Авт.) пройшов закон про відкриття двох українських університетів – одного в Києві, іншого у Кам'янці-Подільському» [59, с.232]. Ще до затвердження згаданих законів гетьман прийняв ректорів цих вузів – Ф.П. Сушицького та І.І. Огієнка, мав з ними розмову, що стосувалася підготовки до відкриття закладів. Відвідувачі повідомили «про сильне незадоволення українського громадянства через «антиукраїнську» гетьманську політику» [43, с.512]. Щоб полегшити керівникам обох наймолодших університетів шлях до кабінету гетьмана, останній розпорядився «пропускати ... ректорів Огієнка і Сушицького без докладів, поза чергою» [60, с.25]. А підстав для нових візитів до керівника держави вистачало, особливо І.І. Огієнку, який відповідав за створення закладу у далекому від столиці, донедавна прифронтовому, Кам'янці. Через господарську розруху, гострий дефіцит найнеобхідніших для будівельно-монтажних робіт матеріалів і навчального приладдя керівнику закладу довелось не раз апелювати до П.П. Скоропадського. У серпні гетьман підписав, наприклад, розпорядження про виділення Кам'янецькому університету з місцевих демобілізаційних складів потрібного майна [43, с.513].

17 серпня 1918 р. гетьман України затвердив «Закон про перетворення Українського Народного Університету в Київський Державний Український Університет». Заклад складався з чотирьох факультетів – історико-філологічного, фізико-математичного, правничого й медичного. Того ж дня керівник держави надав сили «Закону про заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету». Новостворений ВНЗ мав чотири факультети: історико-філологічний, фізико-математичний з двома відділами – математичним та природничо-історичним, правничий та богословський. Щоправда, першого навчального року до праці мали приступити лише два перших. Створювалися кафедри польської та єврейської літератури та історії. В обох університетах мовою викладання, крім деяких випадків, санкціонованих міністром освіти, вперше в університетській прак-

тиці світу ставала українська [19]. Поява на освітянській карті України відразу двох національних університетів була подією справді історичної ваги і перспективи. Це добре розуміла національно свідомі інтелігенція, поводити українства, діячі світової культури. Як зазначили, зокрема, працівники Подільської губернської управи, «втрачена сотні літ тому назад Українська вища школа нині могутньою волею народу покликана до життя, і вже ніякі хвили бурхливої майбутності не зметуть її з того міцного ґрунту, на якому вона буде стояти, спираючись на свідоме українське громадянство» [13, спр7. арк.4].

23 серпня гетьман скріпив своїм підписом закон про розмір платні працівникам вивих шкіл в Україні. Приміром, основний оклад ординарного професора становив 8 тис. карб. (надбавка за перших і других п'ять років – по 2 тис. карб.), екстраординарного професора – 7200 (надбавка – по 1800), штатного доцента – 5400 (по 1350), старшого асистента – 4800 карб. (по 1200 карб.) і т.д. [13, спр.2, арк.4].

П.П. Скоропадський високо цінував будівничих національної університетської системи, зокрема І.І. Огієнка, який, на його переконання, «зміг зовсім тихо цілий університет створити, являючись завжди з готовими обґрунтованими доповідями, і я ні разу ні в чім йому не відмовив, чому Кам'янецький Університет став такий міцний і багатий» [60, с.25].

Кам'янецький ректор вузу змушений був турбувати керівника держави неодноразово. Незадовго до свята відкриття університету він наніс черговий візит. «Я був у п. Гетьмана по справах Університету аж двічі – 1 і 2 жовтня, – писав І.І. Огієнко у листі до секретаря університетської комісії О.М. Пашенко. – Приїжд був «високоповажний», – перший раз Гетьман держав мене у себе 1,5 години. На проханні до пана Молова (головноуповноважений з ліквідації майна зі складів російської армії. – Авт.) про відпуск Університетові потрібного майна пан Гетьман власноручно написав: «Пану Г. Молову. Прошу Вас всім, чим можна, допомогти Кам'янець-Подільському Державному Українському Університету і видати йому по зможі всього, чого він просить. Коли тільки на це єсть яка перешкода, прошу зайти до мене і докласти про це мені для остаточного мого розрішення справи. Цьому Університетові я надаю величезне політичне і культурне значіння. Павло Скоропадський. 2.Х.1918 р. Київ».

На нашім проханню відпустити дров для університету Гетьман наклав резолюцію: «Міністру Земельних справ. Прошу Вас прийняти на увагу це прохання. Павло Скоропадський. 2.Х.1918 р. Київ» [13, спр. 163, арк. 10-10зв.].

6 жовтня відбуло свято відкриття Київського державного українського університету, у якому взяв участь і гетьман України.

Керівник держави отримав запрошення і на відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету. Як свідчить О.М. Пашенко, П.П. Скоропадський збирався прибути на урочистості [46, с.346]. І.І. Огієнко, який був ближче до владних структур, заперече їй: «1918.Х. Запрошення Гетьмана на свято відкриття Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету. Гетьман не обіцяє приїхати, бо побоюється, що державні справи не дозволять йому того. Коли б мав – конче зателеграфує заздальгідь. На сильне прохання Ректора... прирікає, що коли б не зміг приїхати, нікому не говоритиме того. Аж до дня 21.Х. всі знатимуть, що Гетьман при-

іде на свято, а це дасть змогу сильніше користати з допомоги місцевої Кам'янецької влади, а також упорядкувати саме місто» [43, с.516]. Таким чином, І.І. Огієнко засвідчив, що П.П.Скоропадський допускав можливість свого приїзду до Кам'янця-Подільського на університетські урочистості, що, безумовно, мало позитивно вплинути на імідж керівника держави.

У фонді 1794 «Інспектор державної варти при Подільському губернському старості» Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України виявлено справу 25 «Про підготовку до приїзду Гетьмана на відкриття Державного університету у Кам'янець-Подільському», яка проливає світло на ситуацію, що склалася з можливою участю П.П. Скоропадського у офіційному відзначенні свята відкриття першого вогнища вищої освіти і науки на Поділлі.

Як свідчать архівні документи, 14 жовтня 1918 р., за тиждень до урочистостей в адміністративному центрі, Подільський губернський староста С.І. Кисельов зателеграфував інспектору залізничних віток Міністерства внутрішніх справ Української держави, повідомивши про підготовку візиту П.П. Скоропадського. «У зв'язку з можливим приїздом 22.10. Гетьмана [до Кам'янця-Подільського] прохання дати розпорядження підвідомчим дільничним начальникам варти погодити з повітовими старостами відповідних повітів по питанню планомірної організації охорони слідування силами залізничної і загальної варти» [68, арк.2].

Того ж дня С.І. Кисельов повідомив про можливий приїзд П.П. Скоропадського до губернського центру голів повітових організацій Союзу хліборобів і земельних власників та просив їх «для охорони шляхів і для допомоги державній варті ... відрядити надійних людей ...» [68, арк. 10]. Повітові старости отримали від свого безпосереднього губернського керівника наказ «скласти секретну нараду за участю начальників державної варти і начальників залізничних віток по питанню охорони шляхів», залучити «до охорони [залізниці] мирових посередників, надійних осіб із середовища сільського і волосного населення» [68, арк.11 зв]. На 20 жовтня повітові старости і начальники держварти мали відрядити в розпорядження інспектора варти по «10 осіб надійних вартових при одному дільничному начальнику в Кам'янець...» [68, арк.15].

Проводились заходи із посилення безпеки на залізниці під час можливого руху гетьманського потягу. Зокрема начальнику освідомчого відділу належало «заручитися агентами в депо Гречани, Жмеринка, Кам'янець, в середовищі державної варти, «Просвіт», Національного Союзу, Союзу хліборобів для вияснення відношення членів до можливого приїзду гетьмана» [68, арк.17]. Весь залізничний шлях, яким мав просуватися П.П. Скоропадський, розподілили на дільниці і закріпили за ними громадських охоронців (сільські посадовці, заможні хлібороби). Так, Проскурівський повітовий староста Столяров доповідав С.І. Кисельову, що на залізничному шляху, розташованому на території повіту, створено аж 6 дільниць. Починаючи з 20 жовтня, «130 вартових займають охорону при 45 посадових особах сільського управління. 20 особам резервної сотні доручена охорона вокзалу. Землевласники асигнували 1000 руб. на посилення утримання варти» [68, арк.45].

Запобіжні заходи приймалися навіть на тих дільницях Подільської залізниці, якими не мав пролягати маршрут П.П. Скоропадського. Скажімо, Ольгопільський повітовий староста, знаючи, що залізничні колії в межах повіту були поза напрямом Київ-Кам'янець-Подільський, перестраховувався і на «випадок приїзду гетьмана» організував охорону залізничного полотна протяжністю 40 верст. Для цього задіяли «60 осіб варткових, від землевласників і лісових сторожів – 50, сільських старост і десятських – 80, хліборобів – 180». На їх харчування повітове земство відпустило 3000 руб. [68, арк.46].

Звісно, найбільше уваги приділили Кам'янцю-Подільському. В день приїзду керівника держави в місті збиралися зупинити роботу всіх торговельних і громадських підприємств, крім тих, які торгували продуктами харчування. Було розроблено і погоджено план розміщення охоронців на таких вулицях і об'єктах: Привокзальна дільниця – вул. Пушкінська – вул. Петроградська – вул. Резервуарна – вул. Московська – університет – вул. Московська – вул. Пушкінська – кафедральний собор, у якому мало відбутися архієрейське богослужіння. Піший резерв охоронців знаходився в будинку Левінзона на вул. Олександрійській, кінний загін поручника Цідемана – на розі вулиць Московської і Резервуарної. Заходи безпеки передбачалися і щодо хресного походу, який мав рухатися від кафедрального собору до університету, народного дому, де готували святковий концерт, театру «Гігант» (мала відбутися вистава), новопланівського мосту, на якому запланували ілюмінацію [68, спр.74-75]. Для посилення охорони 18-19 жовтня 1918 р. до Кам'янця прибули 66 осіб державної варти з Могилівського, Гайсинського, Ольгопільського, Брацлавського, Летичівського і Балтського повітів [68, арк.106-107].

Організаторів візиту гетьмана сильно непокоїли кілька обставин. По-перше, технічна недосконалість Подільської залізниці і можливі аварії потягу. По-друге, її змобілізованість ще з часів війни (на ст. Ярмолинці, Балин, Кам'янець-Подільський знаходилося багато вибухових матеріалів, які належали колишній 7-й російській армії Південно-Західного фронту). По-третє, за даними спецслужби, серед службовців залізниці було чимало таких, які належали до неблагонадійних в політичному відношенні громадян. Враховуючи все це, виробили два можливих варіанти пересування гетьмана з Проскурова – залізницею і автомобілем. У першому випадку 22 жовтня, о 8.00 П.П. Скоропадський у супроводі інспектора державної варти, виїжджав з ст. Проскурів до ст. Кам'янець-Подільський. Швидкість руху потяга була помірною – 20 верст за годину. До кінцевої станції прибував о 13.00. На високого гостя мали очікувати: ректор університету з професорами та членами міської університетської комісії, які працювали над матеріально-технічним оснащенням КПДУУ (не більше 30 осіб); депутації від міста, «Просвіти», Українського Національного Союзу, хліборобів, землевласників, земств, волосних старшин. Для почесного військового караулу задіяли офіцерів 9-го Подільського полку місцевого гарнізону. Музичний супровід забезпечував військовий оркестр. За сценарієм, з появою на пероні П.П. Скоропадського оркестр мав виконати марш, почесний караул – віддати честь, а начальник караулу – відрепортувати високому гостю. Після цього губернський староста представляв йому присутніх, а представники деле-

гації виступали з вільним словом (по 1-2 хв.). По завершенню зустрічі гетьман сідав в автомобіль і під звуки національного гімну направлявся до університету. Тут вуличної зустрічі не передбачалося. П.П. Скоропадського, через окремих хід, проводили прямо до зали, де відбувалося урочисте відкрите засідання Ради професорів. З його появою присутні вставали і робили загальний уклін. У супроводі хору гетьман займав відведене для нього на підвищенні місце. Звідси він оголошував зміст своєї жалуваної грамоти: «Грамотою цією нашою ознаменуємо всім тим, кому то ще належить і особливо Пану Міністру Освіти, Панам Ректору, Професорам і Студентам, що ми визнали за благо для всього люду українського утворити в місті Кам'янець-Подільському Український Державний Університет. Призиваючи Боже благословеніє на це огнище Народної освіти, бажаємо аби цей університет, сприяючи широкому відродженню Нашої Національної Культури, виявив усі творчі сили багатого духом та здібностями Українського народу» [13, спр.3, арк.9].

Зі словом-відповіддю мали виступити міністр освіти й мистецтва, а також представники студентства. Після цього гетьман робив важливий піар-хід – оголошував амністію всім, хто відбував адміністрації, позбавляв кримінального переслідування активних учасників аграрного руху. На цьому візит П.П. Скоропадського завершувався. О 14.00 він мав відбутися до Проскурова [68, арк.111зв].

У тому разі, коли вибирався інший варіант руху, гетьман добирався з Проскурова до Кам'янца автомобілем. Виїхавши о 8.00 22 жовтня, він проїжджав через с. Ружичну – с. Антонівці – с. Татаринці – м. Ярмолинці – с. Томашівку. На соколівських хуторах передбачалася коротка зупинка, під час якої він мав прийняти депутацію від хуторян, волосних і сільських посадових осіб. Після того продовжувався рух на Кам'янець-Подільський через містечка Солобківці, Дунаївці, Шатаву. О 13.00 автомобіль прибував до будинку губернського старости (колишній дім губернатора). Тут високого гостя зустрічали почесний караул, різні громадські депутації. Звідси він направлявся до кафедрального собору Олександра Невського, а звідти – до університету. Тут його перебування завершувалося о 14.00 – поспішав на обід до губстарости. Після того високий гість відправлявся на екскурсію до історичних пам'яток міста, відвідував музеї. О 20.00 вечеряли, потім ночували. Наступного дня П.П. Скоропадський відїжджав до Проскурова, звідти – до Києва [68, арк.111зв].

За день до очікуваного приїзду, 21 жовтня, інспектор Подільської державної варті отримав від свого колеги з Волині телеграму, яка прояснила питання і застала відповідальних осіб дати відбій всім, хто був задіяний в підготовці до прийому гетьмана. Вона мала всього два слова: «Приїзд відмінений» [68, арк.102]. Це означало, що свято відкриття КПДУУ відбудеться без керівника держави. Про зміну наміру П.П. Скоропадського повідомили лише окремих осіб, тому більшість прибулих для його зустрічі на залізничний вокзал 22 жовтня про це не знали. Один із таких непосвячених – В.К. Приходько, голова Подільської губернської народної управи, згадував про ту мить: «О 9-й годині ранку (гетьмана очікували о 13.00. – Авт.) з Києва мусів прийти спеціальний потяг, що ним мали приїхати столичні гості, і, можливо, сам Пан Гетьман. Це було дуже оригінально, що ніхто не знав,

кого він зустрічає, чи приїздить Голова Держави, але Кисельов (губернський староста. – Авт.) до кінця запевняв чи вдавав, що йому невідомо.

На обрії з'явився димок паровоза. Кілька хвилин – і загуркотів потяг, із шиком та шипінням, як на баских конях, підлетівши до станції. Граціозно блиснули в повітрі срібні труби й заграли зустріч. Її підхопила військова оркестра. Почесна варта взяла «на караул». З середнього вагону ловко вискочили кілька військових, і очі всіх звернулись туди. Хто приїхав? Чи пан Гетьман? Хвилини пливли надзвичайно довго, аж доки не розв'язалися певним розчаруванням: замість Гетьмана з вагону виглядав якийсь старий дід, як потім виявилось, представник Гетьмана – генерал Лібов» [49, с.47-48].

З'ясовуючи причини відміни приїзду найвищого очільника Української гетьманської держави, варто взяти до уваги дві важливих обставини: 1) підготовку замаху на життя П.П. Скоропадського в Кам'янці-Подільському (чутки про це поширювалися в місті у жовтні 1918 р.) і 2) урядову кризу, що виникла в середині жовтня з вини міністрів-кадетів. Щодо першої, то підтвердити її архівними документами, на жаль, не вдається. Щоправда, свідчення про це можна почерпнути із мемуарів В.К. Приходька, відомого у місті і краї земського діяча. «... Чутки по атентат мали під собою найбільш серйозні підстави. Цілу історію цієї справи оповів мені п. М.Ф. О-ч, подільчанин, український діяч, за партійною приналежністю с.-р.

Одного разу, – оповідав п. М.О-ч, – за кілька днів до відкриття Університету, запрошує мене до свого кабінету п. Ректор Огієнко, звертається до мене такими словами: «Пане О-чу, мені нема діла до Ваших політичних переконань, я не хочу мішатись у жодні Ваші справи, але прошу переказати Вашим партійним товаришам оце: коли вони мають якісь наміри супроти Пана Гетьмана, то я, не будучи в силі взагалі в чомусь їх переконувати, прошу тільки про одне – щоб не робили вони нічого в будинку Університету, чи взагалі та території його. Коли б, не дай Боже, щось сталося із Паном Гетьманом в Університеті, то це страшно відбилось би на долі ще не закінченого Університету.

У тих же днях від Огієнка пішов на ім'я Гетьмана дискретний шифрований лист. У тім листі І. Огієнко, як Ректор Університету, в ввічливих висловах писав Скоропадському, що хоч Кам'янецький Університет в урочистий для себе день був б щасливим бачити в стінах своїх Голову Держави, однак він, як Ректор Університету, вважає своїм обов'язком попередити Пана Гетьмана, що його життю може загрожувати небезпека й тому просить його не приїздити. Можна думати, що цей, власне, лист мав вирішальне значення, і Гетьман Скоропадський дійсно на свято не прибув» [49, с.51-52].

Те ж джерело повідомляє, що у серпні-вересні 1918 р. навпроти університету, в колишньому будинку «Просвіти», несподівано з'явилася крамничка з продажу содової води, у якій торгували два члени російської партії лівих есерів. «Коли стало відомо, що на свято відкриття Університету має прибути Гетьман Скоропадський, то рішено, що це буде відповідна нагода вчинити на нього замах. Виконати це завдання доручили тим молодим людям, що мали крамничку з содовою водою. Коли Гетьман не приїхав, то минула потреба і в крамниці з содовою водою, а її власники зникли з Кам'янця невідомо коли» [49, с.54].

Цілком ймовірно, що неприїзд П.П. Скоропадського пов'язаний і з урядовою кризою. Так, 16 жовтня 1918 р., за 5 днів до урочистостей у Кам'янці-Подільському, на засіданні Ради міністрів йшлося про нові пріоритети зовнішньої політики країни, зокрема, делегування українських дипломатичних місій до Англії, Франції і США. Частина міністрів рішуче висловила проти зближення із зазначеними країнами, які збиралися визначати долю післявоєнної Європи. За цих умов гетьман почав домовлятися з представниками опозиційного Національного союзу про створення коаліційного кабінету. 17 жовтня на засіданні уряду прозвучала заява групи міністрів-кадетів, у якій, зокрема, наголошувалось, що «необхідно зараз же вияснити відносини до ... держав, які повстали після розпаду Росії, головню до Великої Росії». Розглядалися два варіанти політики: 1) ігнорування Росії в реалізації українських зовнішньополітичних планів і 2) укладання союзу з країнами, що утворилися після розпаду Російської імперії, «для утворення нової Росії». «Якщо Україна залишиться байдужою до боротьби з більшовиками, то вона наживе собі лютих ворогів, які ніколи не подарують їй того, що вона не допомогла їм в цій боротьбі. Якщо вона допоможе росіянам поборолю більшовиків, то заслужить їх вдячність і забезпечить собі свободу вільного розвитку в державнім союзі з Росією, з котрою в'яжуть Україну економічні та всякі інші інтереси». Заяву підписали міністри М.П. Василенко, А.К. Ржепецький, С.М. Гербель, С. Гутник, О.Ф. Романов, В.В. Зінківський, В. Кокільцев, Ю.М. Вагнер, державний контролер Г. Афанасєв і державний секретар С.В. Завадський [15, с.271-272].

18 жовтня 1918 р. гетьман відправив кабінет міністрів у відставку. Через два дні українські кадети схвалили позиції своїх однопартійців в уряді. Того ж дня П.П. Скоропадський прийняв делегацію союзу хліборобів-власників, які вручили йому меморандум щодо державного устрою і політики України на майбутнє, зайнявся формуванням нового складу кабінету, яке завершилось 24 жовтня. Новий уряд очолив Ф.А. Лизогуб [15, с.273-274].

22 жовтня 1918 р. відбулося урочисте відкриття університету в Кам'янці-Подільському. Непридатний до навчання ще 4 місяці тому будинок другого державного українського університету змінився невпізнанно. Він, за свідченням В.К. Приходька, «уквітчений, обмайований зеленою та жовто-блакитними прапорами, новенький і чистенький, укритий килимами, радісно зустрічав своїх гостей. На імпозантному будинкові, у височині, заблищали золоті кирилівські літери на темносиньому тлі: «Кам'янець-Подільський Державний Український Університет» [49, с.46].

Особистий посланець гетьмана генерал-хорунжий Лібов, «ставши на приготуванні спеціально для нього підвищенні, витягнув скручений пергамент, на якому, по зразку старих універсалів, висіла на шнурках груба печатка, й відчитав грамоту Гетьмана Скоропадського про відкриття Кам'янецького Державного Українського Університету. Під спів національного гімну, представник Гетьмана урочисто доручив грамоту Ректорові Університету. Далі ректор виступив із докладом про історію організації й стан новонародженої школи. А потім пішли привітання найрізноманітніших представників. Різні адреси й привітання, видруковані й намальовані, в обгортках і без них зайняли горою цілий великий стіл і вирізнялись одна пе-

ред однією художністю виконання та оригінальністю змісту» [49, с.48-49]. Гетьманська грамота по змісту була аналогічною до тієї, яку отримав Київський університет.

Надалі П.П. Скоропадський, незважаючи на кризу державної влади і антигетьманське повстання, продовжував дбати про національну вищу освіту. Так, 20 листопада він затвердив закон про заснування в складі Кам'янець-Подільського університету богословського факультету, де передбачалося 26 штатних викладацьких посад – 20 професорських і 6 доцентських [13, спр.2, арк.46-50].

Таким чином, до заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету гетьман П.П. Скоропадський мав безпосереднє відношення, хоча і не відігравав найактивнішої ролі. Опосередковано підтримавши прагнення прогресивної подільської інтелігенції, до яких приєдналася частина київських вчених, відкрити на межі трьох українських регіонів (Поділля, Північна Буковина і Східна Галичина) національний університетський заклад, він затвердив відповідний закон Української держави, допомагав ректору університету у розв'язанні непростих матеріально-технічних проблем, сприяв структурному розвою КПДУУ. Через урядову кризу, інші причини він не зміг прибути на свято відкриття вогнища освіти і культури Подільського краю, всієї України, передав йому своє благословення через спеціального представника, вболівав за його долю, перебуваючи в еміграції.

Список використаних джерел:

1. Білоусько О.А., Киридон А.М., Киридон П.В., Кравченко П.А. Історія України: компаративні нариси. – Полтава: АСМІ, 2002. – 524 с.
2. Бойко О.Д. Історія України: Посібник. – Вид. 2-е, доп. – К.: Академвидав, 2003. – 656 с.
3. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914–1923 рр. У двох томах. – Львів, 1998. – Т.1. – 524 с.
4. Вернадський В.И. Дневники. 1917–1921. – К.: Наук. думка, 1994. – 272 с.
5. Войнаренко О. З гетьманських часів: Спогади самовидця з року 1918. – Детройт: Накладом жіноч. відділу Україн. гетьман. організ., 1950. – 32 с.
6. Грамота до всього українського народу (29 квітня 1918 р.) // Державний вістник. – Київ. – 16 травня. – №6. – С.1.
7. Губарев В.К. Історія України: Конспект лекцій для студентів і викладачів. – Донецьк: БАО, 2004. – 352 с.
8. Гудзь В.В. Історія України. – К.: Слово, 2003. – 616 с.
9. Гунчак Тарас. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
10. Гунчак Тарас. Україна: ХХ століття. – К.: Дніпро, 2005. – 384 с.
11. Грицак Ярослав. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ-ХХ століття. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.
12. Державний архів міста Києва. – Ф.Р.936. – Оп.1. – Спр.8. – Арк.6.
13. Державний архів Хмельницької області. – Ф.Р.582. – Оп.1.
14. Доленга С. Скоропадщина. – Варшава: Накладом М.Куницького, 1934. – 175 с.
15. Дорошенко Дмитро. Історія України 1917–1923 рр. (В двох томах). – К.: Темпора, 2002. – Т.ІІ: Українська Гетьманська Держава 1918 року. – 352 с.
16. Скульчик С. Павло Скоропадський // Історія України в особах: Х–ХХ ст. / Кер. ав.кол. І.Войцехівська. – К.: Україна, 1995. – С.216–222.

17. Завальнюк О.М. Гетьман П.Скоропадський і зародження національної університетської освіти в Україні // Питання історії України: Збірник наукових праць / Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, кафедра історії України. – Чернівці: Золоті литаври, 2002. – Т.4. – С.104–110.
18. Завальнюк О.М. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори і будівничі (1917–1920 рр.) – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2005. – С.21–34.
19. Закон про заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // Державний вісник. – 1918. – 29 серпня. – №43. – С.4.
20. Закуловський В. Освітня і культурна праця за другої Гетьманщини // У 60-ліття відновлення Гетьманської Української Держави Гетьманом Всієї України Павлом Скоропадським. – С.24–28.
21. Історія України ХХ – початку ХХІ століття: Навч. посібник / За заг. ред. акад. В.А.Смолія. – К.: Знання, 2004. – 583 с.
22. Історія України: Навч. посібник / М.В.Дедков, Ю.В.Іващенко, Г.Л.Кладкова та ін. – Запоріжжя: Дике поле, 2002. – 416 с.
23. Історія України: Навч. посібник / М.М.Кузьменко, П.Ю.Белікова. – Севастополь: Вебер, 2003. – 133 с.
24. Історія України: Навч. посібник / Б.Д.Лановик, О.Д.Зубалій, З.М.Мотисякевич та ін. – К.: ІСДО, 1993. – 280 с.
25. Історія України: нове бачення. У двох томах / За заг. ред. акад. В.А.Смолія. – К.: Вид-во «Україна», 1996. – Т.2. – 495 с.
26. Історія України: Посібник / За ред. Г.Д.Темка, Л.С.Тупчієнка. – К.: Видавн. Центр «Академія», 2001. – 480 с.
27. Історія України у 1917–1920 рр. Відновлення державності українського народу: Тексти лекцій / Авторі–укладачі: В.І.Білик, І.С.Грищенко та ін.; відп. за випуск Д.Ф.Розовик, В.П.Фоменко. – К.: НМКВО, 1991. – 96 с.
28. Калініченко В.В., Рибалка І.К. Історія України: Підручник – Х.: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2004. – Ч.ІІІ: 1917–2003 рр. – 628 с.
29. Карась А. Начерк культурного відродження України. Від 1917 до 1933 років // Науковий збірник Українського Вільного Університету: Ювілейне видання з приводу 70-річчя УВУ. – Мюнхен, 1992. – Т.15. – С.219–240.
30. Колпакова О.В. Український державний університет у Києві (1917–1920 рр.) // Укр. іст. журн. – 1993. – №7,8. – С.30–36.
31. Король В.Ю. Історія України: Навч. посібник. – К.: Видавн. центр. «Академія», 2005. – 496 с.
32. Коструба Т. Історичне значення Української Держави 1918 р. (у 20-і роковини 29 квітня) // За велич нації. У двадцяті роковини відновлення Української Гетьманської Держави. – Львів, 1938; Нью-Йорк, 1955. – С.91–96.
33. Кучменко О.М. Національно-культурне життя в Україні (1917–1920 рр.). – К.: Знання, 1999. – 21 с.
34. Лановик В.М., Лазаревич М.В. Історія України: Навч. посібник. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Знання – Прес, 2003. – 733 с.
35. Литвин Володимир. Історія України (у 3-х томах). – К.: Видавн. дім. «Альтернативи», 2005. – Т.ІІІ. Кн.1. – 832 с.
36. Литвин Володимир. Україна: доба війни і революцій (1914–1920 рр.) – К.: Видавн. дім «Альтернативи», 2003. – 488 с.
37. Литвин В.М., Мордвінцев В.М., Слюсаренко А.Г. Історія України: Навч. посібник. – К.: Знання – Прес, 2002. – 669 с.
38. Макар Ю.І., Білецький Б.Ф., Коцур А.П., Коцур В.П., Павко А.І. Історія України від найдавніших часів до наших днів. – Вид. 2-е, перероб. та доп. – Чернівці, 1998. – 336 с.

39. Машевський О.В. Українізація освіти в 1918 р. // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К., 1996. – Вип. 34. – С.80–86.
40. Мироненко О. Гетьман Павло Скоропадський // Історико-політичні уроки української державності: Енциклопедичний словник. – Київ – Донецьк, 1998. – С.54–61.
41. Мисик Ю.А., Бажан О.Г., Власов В.С. Історія України: Навч. посібник. – К.: Видавн. дім «Києво-Могилян. академія», 2005. – 536 с.
42. Новітня історія України (1900–2000): Підручник / Шлюсаренко А.Г., Гусєва В.І., Дрожжин В.П., та ін. – К.: Вища школа, 2000. – 663 с.
43. Огієнко Іван. Моє життя: Автобіографічна хронологічна канва // Наша культура: Науково-літературний місячник / Редактор і видавець д-р проф. Іван Огієнко. – Варшава. – 1935. – Кн.8. – С.510-522.
44. Павленко Ю., Храмов Ю., Українська державність у 1917–1919 рр. (історико-генетичний аналіз). – К.: Манускрипт, 1995. – 264 с.
45. Пасічник М.С. Історія України: державницькі процеси, розвиток культури та політичні перспективи: Навч. посібник. – К.: Знання, 2005. – 736 с.
46. Пашенко Олімпіяда. Заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // Наша культура. – 1936. – Кн. 5(14). – С.332-346.
47. Полонська-Василенко Наталія. Історія України. – 2-е вид. – К.: Либідь, 1993. – Т.2. Від середини XVII століття до 1923 року. – 608 с.
48. Постернак Степан. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917–19 рр. – К.: Друкар, 1920. – 127 с.
49. Приходько Віктор. Повстання Українського Державного Університету в Кам'янці на Поділлі: Відбитка з «Нашої культури» 1935 р. – 60 с.
50. Реєнт Олександр. Павло Скоропадський. – К.: Видавн. дім «Альтернативи», 2003. – 304 с.
51. Рибалка І.К. Історія України. – Х.: Основа, 1997. – Т.2. – 480 с.
52. Рік 1918 на Україні / Зложив і видав д-р Зенон Кузеля. – Зальцевельд: З друкарні Союзу Визволення України, 1918. – 40 с.
53. Розовик Д.Ф. Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917–1920): Монографія. – К.: Видавн. поліграф. центр «Київ. ун-т», 2002. – 311 с.
54. Ротар Н.Ю. Начатки вищої української освіти на Поділлі // Культура Поділля: Історія і сучасність: Матеріали другої науково-практичної конференції, присвяченої 500-річчю м. Хмельницького. – 27–29 серпня 1993 р. – Хмельницький: «Поділля», 1993. – С. 294–296.
55. Ротар Н.Ю. Вища освіта в політиці перших українських урядів (1917–1919 рр.) // Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми виховної роботи у ВУЗі: спадкоємність, сучасність, майбутнє»: Тези доповідей. 19-21 жовтня 1993 р. – Херсон, 1993. – С.105–106.
56. Рубльов О.С., Реєнт О.П. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. // Україна крізь віки. – Т.10. – К.: Видавн. дім «Альтернативи», 1999. – 320 с.
57. Сірополько Степан. Історія освіти на Україні. – Львів, 1937. – 174 с.
58. Скрипник М.О., Домбровська М.Ф., Красовський В.М. та ін. Історія України: Навч. посібник / Під ред. М.О.Скрипника. – К.: Центр навч. л-ри, 2003. – 367 с.
59. Скоропадський Павло. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – Київ – Філадельфія, 1995. – 495 с.
60. Скоропадський Павло. Українська культурна праця за гетьманщини 1918 року. (Сторінка споминів) // Коментар в 20-у річницю смерті Павла Скоропадського. 1945-1965. – Лондон-Гаага, 1997. – Ч.2. – С.23-26.
61. Солуха П. Російська мова, Гетьман Павло і наша не державність // Державницька думка: Квартальник української державницької ідеології, культури і громадського життя. – Філадельфія. – 1952. – Ч.6. – С.26–39.

62. Субтельний Орест. Україна: Історія. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
63. Терещенко Ю.І., Соловйова В.В. Історія України від найдавніших часів до сьогодення. – Донецьк: Юго-Восток, 2004. – 194 с.
64. Українська революція і державність (1917–1920 рр.) / Авт. кол.: Бевз Т.А., Веденев Д.В., Гошуляк І.Л. (кер. авт. кол.) та ін. – К.: Парламент вид-во, 1998. – 248 с.
65. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. У 2 т. / Відп. ред. акад. В.А.Смолій. – К.: Наук. думка, 1997. – Т.2. – 426 с.
66. Феденко П. Український рух у 20 столітті. – Лондон: Вид-во «Наше слово», 1959. – 271 с.
67. Феденко П. Влада Павла Скоропадського (п'ятдесяти роковини перевороту в Україні). – Лондон – Мюнхен: Вид-во «Наше слово», 1968. – 34 с.
68. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.1794. – Оп.1. – Спр. 25.
69. Шкільник М. Україна у боротьбі за державність в 1917–1921 роках: Спомини і роздуми. – Торонто, 1971. – 366 с.

The article considers the role of the hetman of Ukraine in founding Kamyanets'-Podil's'ky state Ukrainian university, his attempt to arrive to the opening holiday of the second national higher educational establishment on October 22, 1918.

Key words: The hetman of Ukraine Pavlo Skoropads'ky, Kamyanets'-Podil's'ky state Ukrainian university, the arrival schedule to Kamyanets'-Podil's'ky.

Отримано: 3.03.2008

УДК 94 (477)“1920”:355.3

С. В. Олійник

СТВОРЕННЯ ЧЕРВОНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ

В статті на основі аналізу джерел та літератури досліджується процес створення Червоної Української Галицької армії в 1920 р.

Ключові слова: Українська Галицька армія, Червона Українська Галицька армія.

Взимку 1920 р. на українському театрі воєнних дій з'явився новий учасник – Червона Українська Галицька армія (ЧУГА), яка була складовою частиною збройних сил радянської Росії. Не зважаючи на це радянська історіографія практично проігнорувала ЧУГА. Причина цього, на наш погляд, криється в тому, що на початку радянсько-польської війни 1920 р. більша частина галицьких вояків перейшла на бік української армії, яка була союзником поляків. Однак слід зауважити, що навіть серед тих не багатьох публікацій, не зважаючи на ідеологічний тиск, було зроблено спробу висвітлити процес створення ЧУГА. Це стосується публікації яку здійснили наприкінці 60-х років І. Сірко і В. Лапшин [27] та інформації вміщеної в книзі, присвяченій подіям громадянської війни в Україні [32].

Не була ЧУГА об'єктом спеціальних досліджень і серед науковців української діаспори. Проте слід зазначити, що в роботах присвячених історії ЗУНР [42], українського війська [19; 31; 33; 36], окремо Українській Галиць-